

ROMANSKA ARHITEKTURA V PREKMURJU

MARIJAN ZADNIKAR

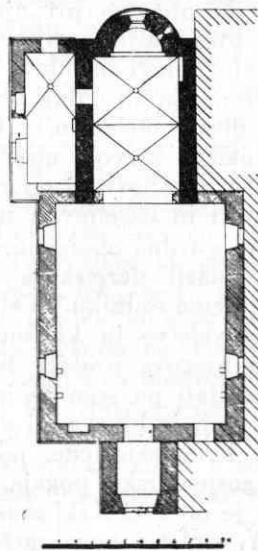
Kakor je podoba slovenske zemlje v vseh pogledih kaj pisana in raznolika, pa naj gre za naravo ali človeka na njej z vsemi njegovimi posebnostmi, tako nima tudi umetnost, ki je stoletja nastajala na tej zemlji in se nam v svojih spomenikih ohranila do danes, enotnega obraza. Podobno kot je slovenski zemljevid razpet med mediteranskim Krasom, srednjeevropskimi Alpami, Panonskim nižavjem in obronki dinarskega gorstva, prav tako si v umetnosti mediteranski jug in za nas srednjeevropski sever podajata roke prav preko našega ozemlja. Če se omejimo na arhitekturne značilnosti, ki so v provincialnem gradivu, kakršnemu pripada večidel vsa naša historična arhitektura, še prav posebno odvisne od pogojev tal in povezane s pokrajino, so te razlike morda še najbolj opazne. Če se v Primorju skrbno iz kamna zidana stavba, ki je v svoji kubičnosti elementarno plastično občutena in pokrita s skrilami ali s položno korčasto streho, kar nerazdružno spaja s kršno površino tal, se nasprotno v alpskem svetu skodlasta strma streha ali streha, pokrita z mahovitim skrilovjem, spet bolj prilega gozdnatim pokrajinam, v katerih se ometana, manj skrbna kamnita gradnja dobro veže z vedno večjo uporabo lesa in lesenih konstrukcij.

Če bi prenesli to dvopolnost naše umetnosti sedaj na spomenike romanske arhitekture, ki so priče gradbene dejavnosti pri nas v visokem srednjem veku in hkrati tudi najstarejši ostanki vsega srednjeveškega stavbarstva, bi nam ti nakazano dvojnost tudi za

Sl. 3. Cerkev v Domanjševcih od jugovzhoda

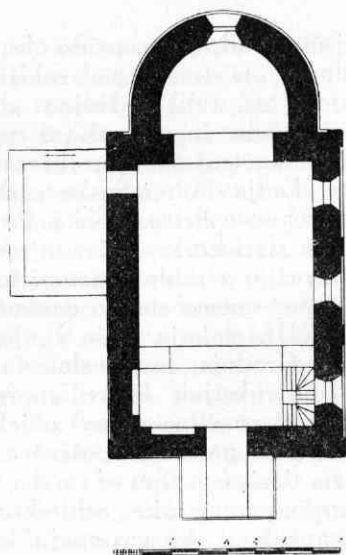
svoj čas in za svojo stroko umetnostnega snovanja ponovno potrdili. Kot glasnik mediteranskega juga s svojim posrednim izhodiščem v Istri bi se po eni strani pokazala popolnoma svojska skupina majhnih podeželskih cerkvic, ki skrivajo obokan prostor za oltar v povečani debelini vzhodne stene na zunaj enotnega pravokotnika in ki segajo od skrajnih slovenskih istrskih meja pri Za-

Sl. 1. Tloris cerkve v Turnišču

nigradu v koprskem zaledju proti severu preko Vipavskega po dolini Soče navzgor prav pod vznožje alpskega Krna, kjer je Koseč najbolj proti severu pomaknjen primer tega arhitekturnega tipa že v zgodnjegotski izvedbi. Nasprotno pa prihaja s severa po posredovanju Koroške na jugoslovansko slovensko ozemlje, lahko bi rekli, diametralno nasprotni tip romanske arhitekture v obliki cerkve z vzhodnim zvonikom nad kvadratnim prezbiterijem, ki zajame gozdne predele zahodne Štajerske in se po Mislinjski dolini preko Celjske kotline le toliko zajé proti jugu, da doseže pri Radečah dolino Save.

Med obe opisani skrajnosti, katerih vsaka ima svoje nasprotno izhodišče in zaključen geografski teritorij, pa posegajo drugi tipi romanske cerkvene arhitekture od evropsko pomembnih velikih samostanskih bazilik in srednjeevropskih triladijskih župnih cerkva do malih podružnic, ki se s kvadratnimi prezbiteriji pretežno uveljavljajo v severni polovici Slovenije na bivšem Štajerskem,

Sl. 2. Tloris cerkve v Domanjševcih

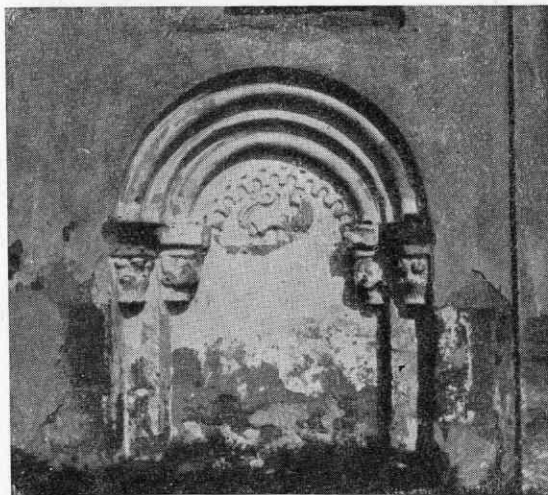
medtem ko so polkrožne apside pretežno nazwane na Kranjsko.

V tej luči bi si prekmurskih spomenikov po tipu ne upali strogo opredeliti. Čeprav kot izrazito panonska zemlja Prekmurje z našim južnim, mediteranskim polom v umetnosti vsaj direktno gotovo nima nič skupnega v romanski dobi, bi njegove spomenike po drugi strani spet težko pripisali izraziti severni komponenti naše umetnostne preteklosti. Če pa se podobno kot poprej ozremo na gradbeni material, ki je tu skoraj dosledno v tem času opeka, bi jih upravičeno lahko označili s posebno »prekmursko skupino«. V mislih imam namreč tri ali štiri spomenike, ki so se od svojčas nedvomno številnejših ohranili do naših dni v taki obliki, da jih lahko pripišemo romanskemu slogu, ali pa vsaj od njega povzročenim odmevom. K prvim spadajo cerkve oziroma kapele na Selu pri Prosenjakovcih, v Domanjševcih in stara cerkev v Turnišču, medtem ko je od stare soboške cerkve ohranjeni vzhodni del zanimiv primer takega romanskega »odmeva«.

Zgodovinske razmere Prekmurja vsaj za visoki srednji vek niso tako poznane kot na primer za Koroško ali za druge slovenske pokrajine. Ko so po propadu Kocljeve panonske kneževine po letu 874 v deželi zopet zagospodarili Nemci, je tudi med panonskimi Slovenci Metodovo slovansko cerkev spet zamenjala delavnost bavarske cerkvene organizacije. V tako stanje posežejo ob koncu IX. stoletja madžarski navali, ki tudi na tem ozemlju uničijo cerkveno organizacijo, in z njo propade tudi vsa dotedanja cerkvena arhitektura. Čeprav so se po bitki na

Leškem polju leta 955 Madžari morali postopoma umikati proti vzhodu, je vendar trajalo še dobrih 200 let, da so jih salzburški ministeriali, ptujski gospodje, pregnali iz okolice Velike Nedelje in postopoma še naprej proti vzhodu, medtem ko je Prekmurje od takrat pa vse do leta 1918 ostalo pod ogrsko krono. Zato je naravno, da se je tu umetnost pod drugačnimi vplivi kot v drugih slovenskih pokrajinah vse drugače razvijala. Pobude zanjo prihajajo od severa in vzhoda in v tem okolju se po pokristjanjenju Madžarov v času Štefana Svetega okrog leta 1000 prične razvijati tudi romanska cerkvena arhitektura. Pisani zgodovinski viri poročajo o obstoju župnij in torej s tem v zvezi posredno o eksistenci cerkva že od XI. stoletja dalje. Tako je kralj Štefan I. določil, naj po deset in deset vasi skupaj pozida cerkev,¹ kar je gotovo zadelo tudi naše Prekmurje. V zagrebškem prekmurskem arhidiakonatu se leta 1354 našteva 23 župnij, od katerih jih je vsaj nekaj v mejah Prekmurja in so njih cerkve verjetno morale nastati vsaj že v XIII. stoletju, to je še v romanski dobi, če se tega leta imenujejo že župnije.² Leta 1212 je daroval Andrej II. vitezom božjega groba neobljuden okoliš Cankove, kjer so si nedvomno postavili tudi cerkev.³ Leta 1208 se omenja cerkev sv. Benedikta v sedanjih Kančovcih in cerkev sv. Vavla na ozemlju posestva Lendava.⁴ Murska Sobota je dobila cerkev v smislu vizitacijskega poročila iz leta 1698 že leta 1071.⁵ in še za župnika F. Hülla (1827—1880) je bila menda na zunanji južni steni cerkve vidna letnica 1252.⁶

Že ti bolj ali manj verjetni zgodovinski podatki pričajo o več cerkvah, ki so nastale

Sl. 4. Romanski portal na cerkvi v Domanjševcih iz XIII. stoletja

pred letom 1500 in jih moremo zato na tem ozemlju še prištevati med arhitekturo romanskega sloga. Do danes pa se je spomenikov iz tega časa ohranilo le majhno število in nam morajo zato prav oni služiti kot predmetni zgodovinski vir, po katerem si moremo vsaj približno ustvariti sliko o romanski arhitekturi v našem Prekmurju.

Stara cerkev v Turnišču je kot kulturni spomenik posebno s freskami menda od vseh najbolj popularna. V sedanji obliki je nastala iz romanske kapele, ki je ohranjena v njenem vzhodnem delu, z njeno povečavo proti zahodu v XIV. stoletju. Prvotno je torej obsegala manjšo pravokotno ladjo (8.10 × 5.30), ki je bila ravno krita, in polkrožno apsido na vzhodu, obokano s polkupolo, ki je z ladjo vred danes porabljena v predelani obliki za prezbiterij gotizirane stavbe (v tlorisu črno). Na zunanjščini je bila apsida okrašena s petimi slepimi arkadami, ki so segale od podzidka skoraj do strehe in se je vsaka od njih dvakrat stopničasto poglobila v steno, zgoraj pa je bila zaključena že z zlomljenim lokom. V skrajni južni in verjetno tudi v srednji arkadi je bilo vrezano v steno ozko pokončno okence z rahlo šilastim vrhom. Po polkrožni talni ploskvi apsida in z motivom stopničastega poglobljanja njenih dekorativnih arkad je bila stavba tipično romanska. Z istim stilnim občutjem se dobro sklada tudi notranjščina, kjer uvede apsido podobno pravokotno stopničasto vrezan žleb. Ob prehodu v polkupolo poteka v apsidalni steni vodoraven opečni zidec, sestavljen iz pravokotne in polkrožno posnete palice, kakršnega bomo srečali tudi v Selu. Gotika je v XIV. stoletju izvršila formalno gotizacijo s tem, da

je na zunanjščini polkrožno apsido obsekala do nepravilnega tristranskega zaključka, prebila v njeni osi veliko dvojno gotsko okno s krogovičjem in v povišani apsidi njeno polkupolo znotraj navzgor obrezala do šilaste oblike. Ladja te romanske cerkvice je dobila dva rebrasta križna oboka. Po opisanih momentih stare cerkve, kjer se romanski elementi družijo z rahlo šilastimi loki v arkadah in oknu, smemo stavbo datirati na splošno že v XIII. stoletje, a še v njegovo prvo polovico. Gradnja, ki v celoti in posebno še v konstrukcijah lokov uporablja opeko, je posebno značilna za naš objekt in se le v manjši meri poslužuje peščenca.

Po osnovnem tlorisnem tipu se stavba sicer uvršča v skupino romanske arhitekture s polkrožnimi absidami, ki nastopajo kakor tudi drugod po Evropi po vsem slovenskem ozemlju in se najbolj zgostijo na Kranjskem, vendar je z načinom gradnje in posebno še po opisanih dekorativnih posebnostih med njimi popolnoma osamljena. Vse kaže, da je treba vzore zanj iskati nekje vzhodno od nje v drugih spomenikih panonske romanske arhitekture, ki pa so — kadar gre za manjše stavbe, kakršna je tudi turniška — v zadevni literaturi slabo prikazani.

Po tlorisu je turniški romanski cerkvi sorodna kapela v Domanjševcih na Goričkem nad dolino Krčice. Pravilno proti vzhodu orientirana stavba meri v ladji 9 × 6.20 m in se odpira na vzhodu skozi slavolok v polkrožno apsido, na zahodu pa ima sredi fasadne stene kvadratičen zvonik. Sedanja zunanjščina ima z lizenami razdeljene ladijske stene in opečni zobčasti podstrešni venec ter nova psevdogotska okna, kar je vse plod obnove iz leta 1872, ko je bila vsa stavba zaradi naprave novega ostrešja nekoliko povišana, apsida dozidana do višine ladje in tlak v cerkvi dvignjen, ker so prej v ladjo vodile tri stopnice. Pod novim ometom je ponekod viden stari omet, ki je apnen in pomešan z glino ter tako tenak, da je čutiti skozenj strukturo dosledno opečne gradnje. Opečni talni zidec je završen četrtkrožno in spodaj pravokotno odrezan. V tej obliki je podoben podzidku v Turnišču in ga bomo spet srečali na Selu. Pod novim oknom v osi apsida je zazidan spodnji del prvotnega okenca, ki je zunaj široko 57 cm in po romanskem načinu poševno vrezano v steno. Po enakem profilu talnega zidca smemo sklepati, da je prvoten tudi vsaj spodnji del zvonika, ki je poleg tistega v Hrastovlju edini ohranjeni romanski zahodni zvonik v Sloveniji. Tako imamo pred seboj stavbo tipičnega romanskega koncepta, katere pomemb-

Sl. 5. Romanska rotunda v Selu

nost pa še prav posebno dviga portal v zahodnem delu južne ladijske stene. Leta 1872 je izgubil svojo funkcijo in je zazidan, spodnji del pa zasut z zemljo. Po dvakratni pravokotni stopničasti poglobitvi v steni in polkrožnem vrhu, ki v istem smislu spaja med seboj elemente leve in desne strani, je portal tipično romanski. V tako nastalih kotih na vsaki strani sta bila postavljena po dva stebra, ki sta danes izgubljena, baze so zasute, ohranili pa so se kapiteli, ki jih prekriva močna plošča, nad katero se boči polkrožna palica in povezuje obe strani. Zunanja dva kapitela sta rastlinski čaši, obloženi z brstečimi listi, notranja dva pa sta okrašena z živalsko plastiko. Na levem od njiju sta dve ptici z nazaj obrnjenima glavama, ki se z vratovi na oglu stikata, medtem ko je desni notranji kapitel podobno okrašen z dvema živalima, ki pa sta zaradi nešteti beležev manj določljivi. Živalska motivika kot kamnoseški okras se je v tej obliki najprej uveljavila v Franciji, ko je kamen pričel zapuščati stroge in hladne geometrične oblike in je klesar iz njega izvaljal vedno bolj življenjske forme, posnete po rastlinskem in živalskem svetu in po oblikah človeškega telesa. Od tu se je novi duh preko samostanov in laičnih arhitekturnih delavnic poleg drugih dežel prenesel tudi na Ogrsko in ga srečamo v kamnoseškem okrasju njenih velikih cerkva. Najstarejši fragmenti te vrste dekoracije so v Székesfehérváru iz XII. stoletja in jih uporablja tudi vse XIII. stoletje v Jaáku, Zsambeku in Gyulafeherváru.⁷ Najbližja je našemu spomeniku opatijska cerkev v Jaáku na zahodnem Ogrskem, ki je nastajala po letu 1220 in je bila leta 1286 posvečena. Od francoskih mojstrov so delo prevzele domače delavnice in ni izključeno, da je po tej poti razložljiv tudi nastanek našega portala po nekem, morda ob Jaáku šolanem kamnoseku, ki ga je izklesal iz razmeroma grobo zrnatega sivozelenega peščenca nekje sredi XIII. stoletja. Značilen zanj je poleg kapitelov podkvasto nazobčani notranji rob lunete nadvratnega timpana, v katerem je v desnem profilu upodobljen lev z navzgor zavihanim in suličasto prirezanim repom, za katerim raste na brezprostornem ozadju zgoraj v trilist razcepljeno deblo.

Od obeh pravkar opisanih spomenikov pa se po osnovnem tipu bistveno razlikuje kapela v Selu. Po pričevanju vizitacije iz leta 1698,⁸ ko je bila kapela še posvečena sv. Nikolaju, so njeni ustanovitelji templarji, ki so imeli svoje središče baje v Murski Soboti in so si tu ustvarili nekako poletno rezi-

denco. Naj bo to že kakor koli, dejstvo je, da pisani zgodovinski viri ne povedo nič zanesljivega o nastanku našega spomenika in smo zato tembolj navezani le na njegovo pričevanje.

Kapela na Selu je v tlorisu rotunda z notranjim premerom 6,5 m. Za zunanjščino je značilna vertikalna razdelitev valjaste stene z lizenami. Neravna tla okolice izravnava od 50 do 130 cm visoki podstavek iz obdelanih blokov peščenca v lepem platenju, ki je značilen za madžarsko arhitekturo XIII. stoletja (Zsambék, Lébény, Arača) in ne izvira iz dekorativnih nagibov o mešanju materiala, ki jih goji Bizanc, temveč olajšuje konstrukcijo.⁹ Na tem podstavku stoji dosledno iz opeke pozidana stavba s talnim zidcem enakega profila kot v Domanjševcih. Lizene nosijo opečni venčni zidec z vmesnim zobčastim rezom, kot ga poznamo iz stiške Drage, nad njim pa nekoliko izstopa zrealni motiv talnega zidca kot gornji zaključek stene. Med dvema lizenama je bil na južni strani poprej vhod, ki so ga ob pozidavi novega zvonika zazidali in prenesli pod zvonik. Posebno ogled notranjščine,

Sl. 6. Stara cerkev v Murski Soboti po sliki iz leta 1910

ki je prekrita s kupolo nad vencem istega profila kot v Turnišču, pokaže na južni strani tri zazidana polkrožna okna. Posebno zanimanje pa vzbudijo prav tako danes po večini zazidane polkrožne pritlične niše v stenah, ki so segale do tal in jih je bilo osem ter ena ožja ob prvotnem južnem vhodu. Na vzhodni strani sta oba robova ob sedanjem izhodu pravokotno žlebasto izrezana kot ona ob apside v Turnišču in pokrita s fresko ometom. Ali se je tu prvotno odpirala apside, ki bi bila resda nekoliko ozka, ali pa samo večja niša za oltar, je težko reči. Danes je oltar na zahodni strani. Če upoštevamo glede na oltar običajno srednjeveško vzhodno usmeritev cerkvenega prostora, smer vzhod-zahod, v katero je obrnjena velika naslikana mandorla s Pantokratorjem na kupoli in pritegnemo še opis vizitacije leta 1756,¹⁰ ki zaradi razdejanja pogreša veliki oltar v svetišču (sanctuario), bi smeli domnevati, da je bil na vzhodu vsaj z nišo ali pa z apside urejen oltarni prostor, na mestu katerega so pozneje pozidali vhodno vežo in nad njo zvonik.

V opisani obliki je kapela pri nas edinstven spomenik romanske arhitekture in jo zaradi pomanjkanja stilno ože določljivih momentov ni mogoče časovno približe opredeliti. Po sorodnosti talnega zidca z Domanjševci in notranjega venčnega zidca pod kupolo s podobnim v Turnišču bi jo postavili v bližino teh dveh spomenikov v 1. polovico XIII. stoletja. Ker pa na njej še ni opaziti nikakršnih znakov bližajočega se novega časa, ki se javlja v Domanjševcih v plastičnem okrasu portala in v Turnišču v že zašiljenih lokih slepih arkad in okenca, je lahko Selo kakšno desetletje starejše in torej bolj iz začetka stoletja. Podobne spomenike navaja dostopna literatura v Kallósu v madžarskem okraju Szalader,¹¹ Pápocz¹² itd., posebno mnogo pa jih ima Češka, ki je v vsej Evropi menda s centralnimi stavbami najbogatejša dežela.

Čeprav je bila stara Panonija po stavbnih tipih zgodnjega srednjega veka sorodna istrskemu gradivu, kot so dokazala izkopavanja v Zalaváru,¹³ kar je razložljivo z delavnimi zvezami Panonije z zgornjejadranskim prostorom, kjer je takrat cvetela gradbena in kamnoseška obrt, se je v visokem srednjem veku vplivanje romanske umetnosti v te kraje izvršilo iz drugih centrov, predvsem po posredovanju madžarskih samostanskih in stolnih središč, ki so bila direktno povezana s Francijo, Nemčijo in Lombardijo. Verjetno pa tudi vloga Češke in Moravske ni bila neznatna, kot dokazuje

morda prav gostota okroglih arhitektur z našim Selom vred.

Že med zgodovinskimi opazkami omenjena cerkev sv. Nikolaja v Murski Soboti je naslednica tiste, ki jo vizitacija XVII. stoletja postavlja v leto 1071. Sedanja stavba je odločno mlajša od te letnice in še ta je »stara« le v svojem vzhodnem delu z zvonikom in kratkim korom, ladja pa je bila podrtá in namesto nje leta 1912 pozidana obsežna nova cerkev. Stara cerkev, kakor nam jo še kaže oljna slika v župnišču iz leta 1910, je po tlorisni razvrstitvi glavnih stavbnih delov sorodna naši koroško-štajerski skupini poznoromanske arhitekture z vzhodnimi zvoniki. Tudi ta je imela zvonik vzhodno od ladje in v tem primeru celo med njo in prezbitერიem in le po tem momentu jo smemo uvrstiti v okvir tega pregleda, saj gre za tradicijo romanske arhitekture. Zvonik je z gotskimi linicami in križnim rebrestim obokom med dvema masivnima ostro šilastima lokoma v pritličju popolnoma jasno določljiv v dobo starejše gotike in je z njim istočasno nastal tudi prezbitერიj, ki je omejen v tlorisu s petimi stranicami pravilnega osmerokotnika, kar je prva gotska oblika prezbitერიjeve talne ploskve. Obokan je z rebrestim šestdelnim obokom in je bifora v vzhodni steni sorodna oni v Turnišču. Z vsem tem in s freskami, ki krasi njegovo notranjščino, lahko postavimo njegov nastanek nekako v sredino XIV. stoletja in stilno ni več daleč od gotske skupine prekmurske arhitekture, ki se veže na ime arhitekta in slikarja Janeza Aquile iz Radgone ob koncu stoletja. Opisani romanski tlorisni koncept stare soboške cerkve je v tem geografskem prostoru močno osamljen in vzorov zanj ne moremo več iskati vzhodno od Prekmurja, od koder so vodile umetnostne poti do Sela, Turnišča in Domanjševcev, temveč le proti zahodu, verjetno na bližnjem Štajerskem, kjer je bil tip romanske cerkve z vzhodnim zvonikom prav tako kot na Koroškem v romanski dobi močno razširjen. Za pojasnitev tega prenosa pa je doslej premalo zgodovinskih podatkov.

Ta prikaz spomenikov romanike v Prekmurju nima namena znanstvene obdelave. Že iz tega pregleda romanske in iz romanske tradicije nastale arhitekture pa sledi, da je bil umetnostni obraz Prekmurja v visokem srednjem veku v skladu s političnimi razmerami dežele obrnjen proti severu in vzhodu, od koder so prihajale madžarsko prirejene umetnostne oblike francoskega, nemškega in lombardskega izvora. V skladu z značajem peščenih tal uporablja ta arhi-

tektura namesto v srednjem veku običajnega kamna za gradnjo opeke, po čemer se razlikuje od drugega slovenskega arhitekturnega gradiva tega časa. Njeni spomeniki so sicer kot del srednjeevropske umetnosti podobni sočasnim v drugih slovenskih pokrajinah, a vendar tvorijo tudi v širšem evropskem okviru posebno skupino, ki zasluži vso pozornost tudi naše umetnostne zgodovine. Če pomeni že v začetku omenjena istrska arhitekturna skupina romanske dobe mediteranski pol naše umetnostne preteklosti in so koroško-štajerski »vzhodni zvoniki« sku-

paj s kvadratnimi prezbiteriji njena severna alpska oblika, potem kažejo naši prekmurški spomeniki v tretjo smer, proti panonskemu severovzhodu.

OPOMBE

1. F. Kovačič: Slovenska Štajerska in Prekmurje. Maribor 1926, 118. — 2. Isti: o. c. 120. — 3. Isti: o. c. 119. — 4. Kos: Gradivo V, šte. 900; slednjo identificira I. Zelko s cerkvijo v Domanjševcih, pri čemer se opira na potek opisanih meja v imenovani listini iz leta 1208, ki se pri tej cerkvi začne in zaključijo. — 5. I. Zelko: Doneski k prekmurški zgodovini, ČZN XXXI, 1936, 73. — 6. Isti: o. c. stran 77. — 7. L. Gál: L'architecture religieuse en Hongrie du XIe au XIIIe siècles, Paris 1929, 25. — 8. I. Zelko: o. c. stran 74. — 9. Gál: o. c., 139—140. — 10. I. Zelko: o. c. 74. — 11. F. Romer v MZK XIX, 1874, 201. — 12. MZK I, 1856, 46. — 13. ZUZ Nova vrsta II, 1952, 211 sl.

PRVA MAJOLIKARNA V LJUBLJANI

DR. IVAN SLOKAR

V literaturi o industriji kamenine v Ljubljani se obravnavajo le tovarne majolik, ki so nastale po letu 1790. Te pa niso bile najstarejše.

Vrhovnik omenja v svoji »Zgodovini trnovske župnije«, da so v mestni opekarni v Trnovem izdelovali leta 1740 poleg opeke v posebni peči tudi bele majolike. Na drugem mestu trdi, da je stala majolikarna Janeza Medlerja na Rimski cesti. Ne eno ne drugo ni točno. Pač pa drži, da je mesto Ljubljana leta 1740 sklenilo postaviti lastno majolikarno in da jo je kmalu nato tudi postavilo. Bila je to prva tvornica te vrste v Ljubljani in sploh na slovenskem ozemlju. V avstrijski monarhiji je bila starejša le tista, ki jo je ustanovil Johann Michael Moser leta 1737 pri Solnogradu. Sledile so majolikarne v Trstu, ki se omenjajo šele v drugi polovici XVIII. stoletja.

Da se je ljubljanski magistrat odločil za postavitev majolikarne, postane dokaj razumljivo, če se ozremo na potencirano merkantilistično smer državne gospodarske politike pod cesarjem Karlom VI. Komerčni patent z dne 2. junija 1717 obeta vse mogoče ugodnosti in olajšave domačim in tujim podjetnikom, ki bi hoteli vpeljati v notranje-avstrijskih deželah nove industrijske panoge. Sledil je patent z dne 15. marca 1719, ki je te vzpodbujajoče obljube ponovil. Tega leta je bila ustanovljena še Orientalna kompanija, ki se je pečala tudi s snovanjem novih industrijskih podjetij. V zvezi s to Orientalno kompanijo so neki Hamburžani postavili leta 1722 steklaro v Gornji Trebuši na Goriškem.

Poleg zasebnih kapitalistov je nastopala takrat tudi država v prid pospešene indu-

strializacije. Pri tem so jo posnemali tudi deželni stanovi. Koroški stanovi so bili že prej, in sicer okoli leta 1712, ustanovili sukarno, ki je pa kmalu propadla. Leta 1724 so postavili kranjski deželni stanovi sukarno na Selu pri Ljubljani. Istega leta je država zgradila predilnico surove svile (filariorij) na vodni pogon v Fari pri Gradiški.

Na seji kranjskega deželnega zbora z dne 26. maja 1725 se je obravnavalo vprašanje, katere »manufakture« naj bi se vpeljale v tej deželi. Omenjeno je bilo, da bi se moglo vpeljati tudi svilarstvo, za kar so bili potrebni nasadi murv. Kot prvi se je lotil tega posla ljubljanski mestni magistrat. V letih 1730 in 1731 je zasadil murvove nasade v Trnovem in na Prulah.

Za postavitev majolikarne so bili pri ljubljanskem mestnem zastopstvu enako odločilni merkantilistični nagibi, ker se je fajančna posoda uvažala iz Italije. Lesene in lončene posode niso bile za meščane več časa primerne, kositrne in bakrene pa so bile za široko potrošnjo predrage.

Ko se je ljubljanski magistrat odločil za postavitev majolikarne, je moral imeti že stike s kakim inozemskim strokovnjakom, ker ni bilo domačinov, ki bi obvladali to stroko. Morda je dal inozemec celo pobudo za to početje. Sicer bi bila magistratna podjetnost nerazumljiva, če upoštevamo, da je celo leta 1718 ustanovljena tovarna porcelana na Dunaju bila takrat v tako težkem položaju, da jo je morala kmalu nato, in sicer leta 1744, prevzeti država. Gotovo je prispevalo k magistratni odločitvi dejstvo, da je imelo mesto Ljubljana od svojega, že več kot dve stoletji starega monopola za opekarstvo, ki ga je izvajalo po svojih dveh